93 HARBİ'NİN ORTAYA ÇIKARDIĞI BİR DENİZ HARP STRATEJİSTİ: STEPAN OSİPOVİCH MAKAROV

Evren MERCAN

Özet: Bu çalışmada, XIX. yüzyıl boyunca deniz harp doktrinlerinin Sanayi Devrimi'nin tetiklediği teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla evrildiği esas kabul edilerek, 93 Harbi sonunda ortaya çıkan Rus deniz harp stratejisti Stephan Osipovich Makarov'un *Discussion of Questions in Naval Tactics* adlı kitabı ele alınmaktadır. Makarov'un eserinde belirtilen deniz taktikleri ve buna bağlı olarak stratejik bir bakış açısının arka planını oluşturan 93 Harbi'ndeki torpido harekâtları ve bunların deniz harp doktrinlerine katkıları ortaya konulmaktadır. Ayrıca bir karşılaştırma imkânı sağlamak açısından yazarın eseri, dönemin deniz harp doktrincileriyle karşılaştırmalı olarak analizi yapılarak, ortaya attığı özgün fikirlerin Osmanlı dâhil olmak üzere çevresindeki dünyayı nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Deniz harbi doktrinleri, torpidobot, Osmanlı Donanması, 93 Harbi, Jeune Ecole, Sultan II. Abdülhamid.

A Naval Strategist Revealed by the Russo-Turkish War: Stepan Osipovich Makarov

Abstract: Acknowledging that naval warfare doctrines rapidly evolved throughout the 19th century, in parallel to technological advancements triggered by the Industrial Revolution, this study analyses Russian naval warfare strategist Stephan Osipovich Makarov's treatise Discussion of Questions in Naval Tactics, written after the 1877-78 Russo-Turkish War. Naval tactics related to torpedo operations during the Russo-Turkish War, which reflect the backstage of a strategic perspective, as well as their contributions to naval warfare doctrines are described. Furthermore, the article offers a comparative approach by juxtaposing the writer's work with other naval warfare strategists of his time, demonstrating how his original ideas influenced his environment, including the Ottoman Empire.

Key words: Naval warfare doctrines, torpedo boat, Ottoman Navy, 1877-78 Russo-Turkish War, Jeune Ecole, Sultan Abdul Hamid II.

Deniz hâkimiyet ve deniz harp doktrinleri açısından XIX. Yüzyıl, altın bir çağı temsil eder. Yüzyıl boyunca denizlerdeki sıcak çatışmaların az sayıda ve kısa süreli oluşu, deniz subaylarına bu muharebelerdeki tecrübe ve değerlendirmelerini doktrine etme imkânı vermiştir. Yeni nesil savaş teknolojilerinin ve bunlara bağlı doktrinlerin sınandığı bu muharebelerin ekseriyetle kesin neticesiz veya çelişkili oluşu, deniz harp doktrini alanında kalem oynatan düşünürleri deniz gücü merkezli yeni teoriler geliştirmeye itmiştir (Palmer, 2007, s. 254).

Modern anlamda "deniz hâkimiyeti" konseptinin ortaya çıkmasına stratejik düzeyde en büyük katkıyı sağlayan düşünür, fikirleri günümüzde de hâlâ

önemini koruyan Amerikalı deniz subayı Alfred Thayer Mahan (1840-1914)'dır. Mahan'ın *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1782* adlı çığır açan kitabı 1890'de basıldığında başta ABD olmak üzere İngiltere, Almanya ve hatta Japonya'da büyük yankı bulmuştur (Sprout, 2003, s. 539). Mahan'ın XVII. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Yelken Dönemi deniz muharebelerini anlatarak ileri sürdüğü doktrin ve tezler, ilginç bir şekilde "Buhar Çağı" olarak bilinen yeni dönemde de pek çok ülkenin deniz stratejisinin şekillenmesinde yadsınamaz bir pay sahibi oldu.

Diğer taraftan, 1860'ların sonlarında İngiliz mühendis Robert Whitehead'in Avusturya'nın liman kenti Fiume'deki (*Rijeka*) fabrikasında modern anlamda ilk kendinden hareketli torpidoyu üretmeye başlaması, deniz harp teknolojisindeki en önemli sıçramalardan birini teşkil etmekteydi. Dönemin donanmalarında geçerli vurucu güç olarak görülen ana muharebe gemilerinin (*ironclads*) birçoğunun torpido taarruzu karşısındaki çaresizliği, mevcut deniz harp doktrinlerini dramatik bir biçimde altüst etti (Gray, 2004, ss. 11-13). Büyük meblağlara mal olan bir zırhlı muharebe gemisinin ucuz maliyetli bir torpido tarafından "kırılgan" bir hedef hâline getirilmesi fikri, birçok askerî düşünürün deniz taktiğine yeni boyutlar eklemesine neden olacaktı (Edwards, 2006, s. 103).

Bu askerî düşünürler arasında en göze çarpanı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında güçlü Osmanlı filosuna karşı bir dizi etkili torpido taarruzunun da mimarı addedilen Rus Deniz Yüzbaşısı Stepan Osipovich Makarov'dur. Dönemin kimi gözlemcileri tarafından "Rus Kraliyet Bahriyesi'nin en büyük hazinesi"[1] olarak adlandırılan Makarov, teknolojiyi yakından takip eden, modernleşme yanlısı, iyi eğitimli bir bahriye subayıydı. Akranlarından farklı olarak aristokrat bir aileden gelmemesine rağmen kariyeri oldukça parlak olan Makarov, Rus Donanması'nın yeniden düzenlenmesi ve çağdaş bir strateji anlayışıyla doktrine edilmesinde de oldukça etkili oldu (Ryōtarō, 2013, ss. 177-194). 1886 yılında *Vitiaz* korvetiyle dört yıl sürecek dünya turundan sonra oşinografi ve deniz taktikleri üzerine yazılmış birçok kitap ve 50'ye yakın makale kaleme alan Makarov, Rus Bahriyesi'ndeki "en genç amiral" unvanını haklı olarak kazanacaktı (Dowling, 2007, s. 210).

Bu çalışmada, Rus Amiral Makarov'un 1897 yılında *Razsuzhdeniia po voprosam morskoĭ taktiki* (Рассуждения по вопросам морской тактики) adıyla yayımlanan ve daha sonra 1898 yılında Amerikan Deniz Kuvvetleri İstihbarat Ofisi tarafından *Discussion of Questions in Naval Tactics* (*Deniz*

[1] Bu ifadeyi kullanan yazarlardan biri tarihsel romanlarıyla ünlenen, Japon asıllı Shiba Ryōtarō'dur. 1904-5 Rus-Japon Savaşı'ndaki önemli karakterleri anlatan eserinde Makarov ile ilgili de geniş bir bölüm ayırmıştır. Bk. (Ryōtarō, 2013, s. 117).

Taktiklerindeki Sorunlar Üzerine Mülahazalar) adıyla İngilizceye çevrilen kitabı üzerinde durulacaktır.

Askerî Bir Düşünür Olarak Stepan Osipovich Makarov

Stepan Osipovich Makarov, dönemin Rus Bahriyesi içinde tartışmasız en yenilikçi zihinlerinden birine sahip ve deniz harp tarihine oldukça aşina yetenekli bir subaydı. Nitekim yüzyılın diğer taktik düşünürleri arasında, en az çağdaşları kadar modern, somut ve uygulanabilir açılımlar sunan Makarov da kendine bir yer bulmaya başaracaktı. Dönemin Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde de oldukça merak uyandıran kitabının İngilizce çevirisine bir ön söz kaleme alan Robert B. Bathurst Makarov'un çalışmasını, "enerjik ve bilimsel verilere dayanan Rus aklının, örgütlenme yoksunu bir milletin zayıflığını taktik ve stratejik bir zafere nasıl dönüştürebileceği ile ilgili sistematik öğretiler içeren bir eser" olarak takdim etmişti (Makarov, 1897, s. 51).

Amiral Makarov'un 14 bölümden oluşan çalışması, dönemin deniz stratejilerinde otorite sayılan Alfred Thayer Mahan'ın deniz gücü teorisine karşı önemli taktik açılımlar sunmaktaydı. Mesela, Mahan'ın deniz stratejisinin prensiplerinin değişmeyeceği yönündeki görüşünün aksine Amiral Makarov, teknolojik gelişmelerin deniz savaşları üzerinde büyük etkisi olduğuna işaret etmekteydi. Ona göre, Nelson dönemine özgü kemikleşmiş, filo düzeyinde muharebe gemisini esas kabul eden stratejik bakış açısı yerine koşullara göre mevcut teknoloji ve silahların en verimli şekilde seferber edildiği, manevraya yönelik strateji ve buna mukabil taktik yaklaşımlar esas kabul edilmeliydi (Papastratigakis, 2011, s. 51). Yelken devri stratejik anlayışının zirvesi kabul edilen Nelson dönemini, çağdaşı teorisyenlerden oldukça farklı değerlendiren Makarov, Nelson'ın zaferlerinin arkasında yatan nedenler üzerine odaklanmıştı. Bunlar arasında en göze çarpanı ona göre, daha üst düzeyde savaşa hazırlık anlamında eğitim ve disiplini ön planda tutan ve Nelson'ın enerjik karakteriyle bütünleşmiş liderlik vasfının yarattığı "birlik duygusu" (*esprit de corps*) yaklaşımıydı. Makarov'a göre, Nelson hiçbir şekilde taktiğe yönelik temel prensipleri göz ardı etmemiş ve bunu beklenmedik metotlar kullanarak düşmanına karşı ezici bir üstünlüğe dönüştürmüştü. Bu tespiti ışığında Makarov'un iddiası, bölgesinde dikkate değer bir deniz gücü olabilmesi için yapması gerekenin, Nelson döneminde temellendirilen taktik uygulamaları, etkili liderlik ve komuta yapısıyla harmanlayarak çağdaş silah ve gemi platformlarının elverdiği ölçüde geliştirebilmek olduğuydu (Makarov, 1897, ss. 57-74).

Kitabının genelinde Sanayi Devrimi'nin doğurduğu yeni silah teknolojilerinin deniz harpleri ve stratejileri üzerine etkilerini inceleyen Makarov, taktik boyutta başarıyı getiren başlıca faktörler arasında personelin kalitesinin de bulunduğuna dikkat çekmiştir. Donanmanın gerçek anlamda etkili olabilmesi için

personelinin iyi bir şekilde teşkilatlandırılması ve eğitilmesi şarttır. Ayrıca, deniz savaşlarında personelin maneviyatı kara savaşlarına nazaran çok daha belirleyici bir öneme sahiptir (Makarov, 1897, s. 47). Bu kanaatine destek mahiyetinde Napoleon, Nelson ve Clausewitz'in görüşlerine de geniş yer veren Makarov, savaşa hazırlık aşamasında personelin öncelikli görevinin barış zamanında uzun seyirlere çıkmak olduğu düşüncesindedir. Denizciliğe yönelik talim ve tecrübeleri artan personelin kendi gemi ve silahlarını yeterince tanıma fırsatı bulması, savaş zamanı işlerini oldukça kolaylaştıran bir etmen olacaktır (Makarov, ss. 119-130). Carl von Clausewitz'in çalışmalarından oldukça etkilenmiş gözüken Makarov, kitabında Prusyalı yazarın "Savaş Üzerine" (*Über den Krieg*) adlı eserine atıflara da yer vermiştir. Clausewitz'in cesaret ve inisiyatif kullanma ile ilgili girişimci fikirlerinin fazlasıyla tesiri altında kalan Makarov, "şerefli ölüm" şeklinin bir askerin kendi ulusunun bekası için "varlık sebebi" (*raison d'être*) olduğunu ileri sürer (Makarov, 1897, ss. 104-105).

Makarov'un Gözünden Torpidobot ve Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Rolü

Deniz savaşı üzerine farklı ve yaratıcı fikirleriyle Rus Bahriyesi'nde terfi merdivenlerini hızla tırmanan Makarov, Rus Kraliyet Donanması'nın muharebe gemisi programlarını iptal etme düşüncesi olmamasına rağmen, çağın en önemli keşiflerinden biri olarak gördüğü torpido silahını atabilecek torpidobotlara ve onlara destek unsuru olarak manevra kabiliyeti yüksek, hafif zırhlı, ağır toplarla donatılmış kruvazörlere büyük önem atfetmişti. Çünkü torpidobotların yarattığı yüksek risk unsuru, düşmana karşı kararlı bir ablukanın yürütülmesi ve deniz hâkimiyetini sağlamaya yönelik stratejik anlayışı sarsmıştı. Bunun yanı sıra, torpidonun yarattığı psikolojik etki yelken devrinden tevarüs edilmiş birçok taktik mülahazanın uygulanabilirliğini büyük ölçüde sorgulanır hâle getirmişti. Modern deniz savaşının önemli yönlerini iyi tahlil eden Makarov, torpido ile donatılmış, yüksek sürat ve manevra avantajına sahip torpidobotların, bir hayli hantal muharebe gemilerine karşı bilhassa gece icra edilecek vurkaç harekâtları için biçilmiş kaftan olduğuna inanıyordu. Karadaki "küçük savaş"a ya da daha bildik adıyla gerilla harbine benzer bir şekilde[2], yüksek manevra hızına sahip cüretkâr taarruzlar silsilesi düşman filosunun dengesini bozarak harekât yarıçapını kısıtlamak dışında uyguladığı ablukanın da sürdürülebilirliğini kuşkulu hâle getirecekti. Bu tarz bir harekât tipinin geleneksel Rus denizci karakterine uygun olması da, Makarov'un bu tercihini yaparken hesaba kattığı

[2] Torpido taarruzu yaklaşımı ile Gerilla Harbi arasında oldukça yakın benzerlikler kuran Makarov, organizasyondan yoksun Rus denizci karakteriyle örtüşen ve gerilla prensipleriyle yoğrulmuş bir harekât şeklinin üstün düşman deniz gücüne karşı etkili olmanın yegâne yolu olarak görmekteydi (Makarov, s. 267). Modern deniz harp doktrininde de gerilla harbi (*guerilla warfare*), rakibin deniz erişimini engellemeye (*sea denial*) yönelik başvurulan faaliyetler olarak da tanımlanmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Speller, 2014, s. 98).

bir diğer etken olmuştu (Makarov, 1897, ss. 234-267; Papastratigakis, 2011, s. 52).

Makarov'daki torpido taarruzu fikrinin altyapısı, Amerikan İç Savaşı'nda (1861-1864) Kuzey Ordusu'na nazaran daha güçsüz bir donanmaya sahip olan Konfederasyon ordusunun elde ettiği birtakım "tesadüfi" başarılara dayanıyordu. Ona göre, Amerikan İç Savaşı torpidonun daha etkili kullanımına yönelik bir tekne türünün ortaya çıkışında hiçbir fayda sağlamamıştı. Ancak Konfederasyonu'nun Kuzey ablukasını kırmaya yönelik giriştiği torpido taarruzları, bu tip harekâtın gece icra edildiğinde başarı yüzdesinin dikkate değer ölçüde arttırmıştı. Makarov'un deniz harp doktrininin arka planını oluşturan bu gece torpido taarruzları, onun tarafından ilk kez 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, nam-ı diğerle 93 Harbi'nde hayata sokuldu ve Rus amirale mühim tecrübeler kazandırdı (Makarov, 1897, s. 266).

Aslında savaş öncesi Osmanlı ve Rus donanmalarının nitelik ve nicelik yönünden bir kıyaslaması yapıldığında, Rus tarafının aleyhine bir durum olduğu aşikârdı. Kırım Savaşı'ndan sonra Paris Antlaşması'nın belirlediği uluslararası yasalar gereğince Karadeniz askerden arındırılmış ve Rus Kraliyet Bahriyesi bu bölgede muharebe filosundan yoksun bırakılmıştı. Bunun tam aksine Donanma-yı Hümâyûn ise birçoğu Sultan Abdülaziz döneminde alınmış 43 adet büyük ve küçük nakliye gemisi, 15 adet küçük uskurlu ve yandan çarklı karakol gemisi, 6 adet zırhlı firkateyn, 8 adet zırhlı korvet ve monitör, 7 adet nehir gambota sahipti (Langensiepen ve Güleryüz, 1995, s. 194; Kurtuoğlu[3], 1935, ss. 59-71).

93 Harbi başladığında Karadeniz'deki deniz üstünlüğünün kendi lehinde olduğunun bilincinde olan Osmanlı Bahriye ricali, donanmayı Karadeniz, Akdeniz ve Tuna olmak üzere üç ana filoya bölerek teşkil etmişti. Bilhassa Karadeniz Filosu'nun öncelikli görevi, düşman sahillerini abluka altına alarak Rus ticaret ve muharip gemilerinin abluka haricine çıkmasını engellemekti (DMA, MKT. 256/1)[4]. Aslında Osmanlı Donanması'nın Karadeniz'de Rusya'ya karşı uyguladığı "deniz ablukası" (*naval blockade*), XVIII ve XIX. yüzyıllarda daha güçlü deniz gücüne sahip tarafın uyguladığı geleneksel bir stratejiydi. Bu stratejinin temelinde, deniz hâkimiyetini sağlamak adına düşman muharebe ve ticaret filolarının açık denize açılmasını engelleme ve düşman gemilerinin mümkün mertebe limanlarda hareketsiz bırakılması yatmaktaydı (Corbett, 1911,

[3] 93 Harbi'ndeki deniz harekâtıyla ile ilgili yerli literatürde en derli toplu kaynak tartışmasız Fevzi Kurtoğlu'nun "1877-1878 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri" adlı kitabıdır. 93 Harbi sırasında Osmanlı donanma envanteri, kifayeti ve muhtelif harekâtıyla ilgili hâlâ en kıymetli eserlerden biridir.

[4] Bahriye Meclisi'nden Bahr-i Siyah Filosu kumandanı Hasan Paşa ile Batum Filo kumandanı Ahmet Paşa'ya yazılmış emir yazısında Donanma-yı Hümâyûn abluka üzerine kurulu "hâl-i harekât tasavvurundan" söz edilmektedir.

s. 183). Rusya'nın kendisinden daha üstün, konvansiyonel deniz gücüne sahip Osmanlı donanmasına karşı alışılmışın dışında bir mücadele vermesi gerekiyordu (Sondhaus, 2001, s. 227). Durumun fazlasıyla farkında olan Rus Kraliyet Bahriyesi kurmayları, eldeki tüm imkânları seferber ederek üç temel operatif yaklaşımı ihtiva eden etkili bir savunma doktrini ortaya koymaya çabaladılar.

İlk planda, Osmanlı Filosu'nun kıyıdan icra edeceği taarruzlara karşı Rus Karadeniz Filosu önemli liman ve körfezlere 500 mayın döktü ve ayrıca kıyı savunmasını yüzer batarya, monitör ve kıyı topçusundan kurulu bir "pasif savunma" düzeninde teşkil etti. İkincisi ise, Karadeniz Filosu'nun zayıflığını takviye maksatlı, Baltık Donanması'ndaki ekseriyetle İngiliz Thornycroft firması ürünü az su çeken hafif torpidobotlar Rus Ordusu'nun Tuna Nehri'ni geçişinden önce nehri mayınlamak ve gerektiğinde torpido taarruzuyla Osmanlı zırhlı gambot ve monitörlerinin müdahalesini önlemek üzere bir tertiplenme içine girdi. Son olarak, bizzat Yüzbaşı Makarov tarafından komuta edilecek, daha çok torpidobot ve bunun dışında torpido ve 150 mm çapında Krupp toplarıyla teçhiz edilmiş, kruvazör harbi icra edebilecek deniz nakliyatında kullanılan vapurların uygulamaya koyacağı "aktif savunma" önlemleri devreye sokuldu (Kipp, 1989, ss. 5-6).

Makarov tarafından "saldırgan savunma" olarak adlandırılan bu anlayış, yeterli donanıma sahip olmayan Rus Donanması'na yaratıcı çözümler sunuyordu. Bu konseptin temelinde yüksek taarruz arzusu ve riski ihtiva eden "asimetrik" torpido harekâtı yer almaktaydı (Makarov, s. 21). Bunun dışında, düşman filosunun intikal güzergâhlarının ve kıyı hattı boyunca önemli limanlarının mayınlanmasına yönelik faaliyetler de savunmanın bir diğer ayağını teşkil etmekteydi. Bu anlayış, 93 Harbi sırasında aslında donanımlı hâldeki Osmanlı Donanması'nın Karadeniz'de idame ettirdiği ablukayı çarpıcı biçimde zora soktu ve harekâtını sınırladı (Speller, 2014, s. 60).

Mayın ve hareketli torpidoyu Osmanlı ablukasını kırmakta ana silah olarak benimseyen Makarov, Batum ve Sünne limanlarında konuşlanan Osmanlı zırhlılarına karşı cesurane torpido taarruzu icra ederek, deniz savaşının taktik boyutuna önemli katkılar sağlayacak girişimlerin fikir babalığını yaptı. Kendi komutasında, Whitehead torpidosuyla[5] donatılmış dört torpidobotu taarruz

[5] Aslında Whitehead, 1864 yılında bir Avusturyalı denizci yüzbaşı olan Johann Luppis'in torpido tasarımını geliştirerek kendi torpidosunu tasarlamıştı. Luppis'in tasarımı, suyun üstünde mekanik hareketle ilerleyen bir torpidoyken, Whitehead ise sıkıştırılmış havayla hareket eden ve hidrostatik derinlik regülatörü (*hydrostatic depth regulator*) sayesinde suyun altında, doğru derinlikte seyredebilen bir torpidoyu geliştirmişti. Robert Whitehead'in torpidoları, o dönem birçok donanma tarafından benimsendi ve hatta bu donanmalar, "Whitehead" lisansıyla kendi torpidolarını bile imal etmişti. 1870 yılında İngiltere, 1872'de Fransa, bir yıl sonra

edilecek bölgeye taşımakla görevli, *Velikit Knyaz Konstantin* silahlı vapuruyla[6] Osmanlı gemilerine karşı birçok defa torpido taarruzuna teşebbüs etti (Sleeman, 1880, ss. 311-320).

25 Mayıs 1877'de Baltık'tan demiryolu ile getirilen seren torpidosuyla[7] donatılmış *Tsarevna, Xenia, Tsarevitch, Djigit* adlı torpidobotlardan mürekkep Rus nehir gücünün, Tuna'da Maçin önünde demirli bulunan *Feth-ül İslam* ve *Seyfi* zırhlı monitörlerine karşı giriştikleri hücum, tarihteki ilk geniş çaplı torpidobot taarruzu oldu. Torpido taarruzu için ideal bir zamanda, yani görüşün düşük olduğu karanlık ve yağmurlu bir havada taarruza girişen *Tsarevitch*, fark edilmeden 400 tonluk *Seyfi*'nin kıç tarafında seren torpidosunu infilak ettirmeyi başardı. Kısa bir süre sonra *Xenia*'nın taret bölümünü hedef alarak infilak ettirdiği ikinci torpidonun ardından *Seyfi* 15 dakika gibi kısa bir sürede sulara gömülecekti (Greene ve Alessandro, 1998, s. 360). Rus Bahriyesi'nin uyguladığı ani ve sürpriz saldırı (*coup de main*) üzerine kurulu torpido harekâtı bölgedeki Osmanlı nehir filotillasının faaliyetlerini bir hayli kısıtlamakla kalmamış, Osmanlı Bahriye ricalini de ciddi bir endişeye sevk etmişti (Makarov, 1897, s. 226). Öyle ki, *Seyfi* monitörünün süvarisi bahriyeden kovulmuş, filotilla livasına (*komodor*) da sekiz ay kale hapsi verilmişti (DMA, MKT. 252/41). Ayrıca, gece icra edilen bu taarruzların önüne geçme maksatlı olarak sulh yapılana kadar gemilerin geceleri boğaz ve limanlara sokulmaması kararı alınmıştı (DMA, MKT. 249/153).

Makarov, abluka görevi icra eden Osmanlı Filosu'nun ekseriyetle stratejik limanlarda demirli yatmasını, baskın şeklinde torpido taarruzu için önemli bir avantaj olarak görmekteydi. Bunun için Mayıs ayı içinde iki defa Batum ve Sulina limanlarında bulunan Osmanlı gemilerine taarruz edildiyse de başarılı bir sonuç elde edilemedi (Kurtoğlu, 1935, s. 105). Sonunda, 25 Ocak 1878'de[8]

İtalya ile Almanya ve 1876'da ise bilhassa Rusya, Whitehead torpidolarının müşterileri arasına girdiler. 1870'ten 1914'e kadar Whitehead ismi torpido ile eş anlamlı hâle geldi. Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Gray, 2004, ss. 11-13).

[6] Odessa, Denizcilik Şirketi'ne ait Karadeniz'deki en büyük yolcu vapuruydu. 93 Harbi'nden hemen önce dört torpidobotu taşıyabilecek surette tadilattan geçirilerek bir yardımcı gemiye (*tender*) dönüştürüldü. Daha geniş bilgi için bk. (Sleeman, 1880, s. 195).

[7] *Spar Torpedo*: Amerikan İç Savaşı'nda Güneyli mühendis E. C. Singer tarafından tasarlanan ilk torpido türüdür. Bir geminin pruvasına sabitlenmiş uzun bir direğin ucuna bağlı yüksek oranda patlayıcının, düşman gemisine saplamak suretiyle ateşlenmesi esasına dayalı bir torpidodur. Torpido türleri ve gelişimi hakkında bk. (Preston, 1975, s. 22).

[8] Taarruzun yapıldığı günle ilgili literatürde ciddi farklılıklar mevcuttur. Yerli kaynaklar 5 Ocak ile 25 Ocak tarihlerine işaret ederken, yabancı kaynaklar ekseriyetle 25 Ocak gününün 26'ya bağlandığı gece taarruzun gerçekleştiğini iddia etmektedir. Arşiv kayıtlarında ise sadece bir belgede 7 Haziran 1878 (Rumi 26 Mayıs 1294) tarihli

Whitehead torpidosu ile teçhiz edilmiş Makarov komutasındaki *Çesme* (*Tchesme*) ve *Sinop* (*Sinope*) torpidobotlarının Batum Limanı'nda demirli yatan Osmanlı zırhlılarına karşı giriştiği üçüncü taarruzda, 73 metre (80 yds) gibi oldukça kısa mesafeden attıkları torpidolardan biri 2000 tonluk uskurlu bir ahşap gambot olan *İntibah*'a isabet etti. Bunun sonucunda gemi iki dakikadan kısa bir sürede, 23 mürettebatıyla birlikte sulara gömüldü (Branfill-Cook, 2014, s. 171).

Makarov'un bu başarılı torpido taarruzu Karadeniz'deki Osmanlı deniz hâkimiyeti üzerinde ciddi bir etki yaratmadıysa da torpidonun pratikte ne denli etkili bir silah olduğunun dönemin askerî gözlemcileri tarafından yakından müşahede edilmesini sağladı. *İntibah* gambotu deniz harp tarihi literatürüne kendinden hareket edebilen torpidoyla batırılan ilk muharip gemi olarak girerken (Kipp, 1989, ss. 6-7; Sondhaus, 2001, s. 191), gözü pek Rus bahriyeli Yüzbaşı Makarov başarısı tüm dünyada büyük yankı uyandırdı.

93 Harbi Sonunda Alınan Dersler ve Makarov'un Kariyeri

Geriye bakıldığında savaşın doğurduğu en önemli sonuçlardan biri, torpidoyu hedefe göndermek için en ideal platformun, hafif tonajlı, buhar gücüyle hareket eden, çevik motorbotlar olduğunun anlaşılmasıydı. Daha sonra torpidobot olarak adlandırılacak bu küçük botların yelken döneminde hiçbir geminin sahip olmadığı bir kudrette düşman üzerinde tahrip edici etkiye sahip olması, torpidobotların tüm denizci ülkeler tarafından tercih edilmesini sağlayacaktı (Palmer, 2007, s. 213).

Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Makarov da savaş boyunca giriştiği torpido taarruzlarından önemli dersler çıkarmaya çalıştı. Bilhassa yüksek maneviyatla motive edilmiş ve atılgan subaylar tarafından kumanda edilen personelin, torpido gibi modern bir silahla en elverişsiz şartlarda bile hatırı sayılır ölçüde bir başarı kaydetmesi dikkatleri çekmeye yetmişti. Aynı şekilde birkaç torpidobottan mürettep filotillanın da koordineli taarruzunun ne denli etkili olduğu savaş boyunca tecrübe edilmişti (Makarov, 1897, s. 271).

Alınan dersler ışığında ortaya çıkan fikirler, Makarov'un torpidonun etkin kullanımına yönelik taktik bir kuram geliştirmesinde önemli katkılar sağladı. Kitabında da bu kuramı desteklemek üzere torpido ve torpidobotlarla ilgili geniş ölçekli tespitlere yer verdi. Torpidoyu modern deniz savaşının en önemli unsurlarından biri olarak değerlendiren Makarov, torpido atış teknikleri, uzak mesafeden ve sığ sularda torpido kullanımı, torpidoya karşı korunma ve bunun için gerekli sakınma manevralarından detaylı bir şekilde söz etmekteydi

---

Batum sahillerinde batan *İntibah* isimli vapurdan söz edilmektedir. Yabancı kaynaklardaki tarihin daha istikrarlı olmasından ötürü 25 Ocak günü esas olarak kabul edilmiştir.

(Makarov, 1897, ss. 162-177). Bir nevi patlayıcı konusunda uzman sayılan Makarov, sadece torpido ve mayınlarla ilgilenmekle kalmamış yeni teknoloji mühimmatı da bizzat tecrübe ederek dikkate değer değerlendirmelerde bulunmuştu. Ona göre, mühimmat ve buna bağlı silah teknolojisi oldukça hızla bir şekilde gelişiyor ve buna paralel olarak ateş gücü, doldurma hızı, hassasiyet ve balistik etkinlik açısından önemli ilerlemeler vuku buluyordu. Bu doğrultuda Makarov'un kitabında, ana muharebe gemilerindeki yüksek kalibreli toplar, seri ateşli hafif silahlar ve bu silahlarda kullanılan muhtelif mühimmatın hedefe dönük kullanımı ile ilgili bir takım tespitler de yerlerini almıştı (Makarov, 1897, ss. 135-161).

Savaş sonrasında farklı alanlarda çalışmalarını sürdüren Makarov, İstanbul'un deniz yoluyla ele geçirilmesi şeklinde Rus harp planlarına da katkı sağlamaktan geri durmadı. Esasen 93 Harbi tecrübesi Rus Genelkurmayı'na, ordunun İstanbul'a kara yoluyla gitmesinin hem zaman aldığını hem de çok daha maliyetli olabildiğini açıkça göstermişti. Bu yüzden 1880'lerin başlarında İstanbul'un, bilhassa da Boğazların zaptı üzerinde detaylı bir plan üzerinde çalışılmaya başlanmıştı. Ne var ki, İstanbul Boğazı'na bir çıkarma yapabilmek için güçlü bir donanmaya ihtiyaç duyulması 1881 yılından itibaren zırhlı muharebe gemisi ve büyük nakliye gemilerinden müteşekkil, geniş çaplı bir donanma programının hayata geçirilmesine sebep oldu. Makarov'un albay rütbesi ile taltif edilmesini sağlayan görevi de, resmî olarak İstanbul Boğazı ile ilgili hidrografik araştırma yapmak ve bölgedeki farklı yöndeki akıntıları incelemekti. Ancak ondan beklenen bir diğer gizli işi daha vardı: Boğaza yapılacak muhtemel taarruzda seyir şartlarını incelemek dışında mayın döşenecek ve çıkarma yapılabilecek mevkilerin tespiti (Şirokorad, 2009, ss. 443-445). Makarov'un bu gizli çalışmasına yönelik Rus Genelkurmayı'na bir rapor sunduğuna dair bir veriye henüz rastlanmadıysa da Osmanlı Boğazlarının zaptına dönük geniş çaplı bir planda böyle bir çalışmanın yer bulmaması mümkün gözükmemektedir.

Rus Genelkurmayı'nın payitahta karşı tasarladığı işgal planı Osmanlı tarafında derin bir endişeye yol açtı. Osmanlı askerî yetkilileri, Karadeniz'den gelebilecek Rus tehdidine karşı Boğazların ve payitahtın müdafaasının Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye için hayati önemi haiz bir mesele olduğu konusunda görüş birliği içindeydiler (BOA, PRK. AZJ. 11/75). Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasını kayda değer ölçüde takviye etmesi, Osmanlı Devleti'ni Boğazların güvenliğini arttırmaya yönelik birtakım tedbirler almaya sevk ediyordu (BOA, Y. EE. 46/117). Bu tedbirlerin başında ise kıyılara konuşlandırılacak deniz mayınları, torpido istasyonları ve Boğaz girişine desteği sağlamak üzere konuşlandırılan kıyı istihkâmları bulunmaktaydı (DMA, MKT. 733/12). Askerî ve politik değişikliklerin temposunun hızlandığı ilerleyen yıllarda Rusya'nın

denizden yapacağı düşünülen ani bir taarruz tehdidi İstanbul'u çok daha fazla meşgul edecekti.

Sonuç Yerine

Stepan Osipovich Makarov başarılarıyla Rus Kraliyet Bahriyesi'nde olduğu kadar dünyadaki diğer bahriyelerde de yankılar yapmış bir isim olmuştur. Onun çok yönlü düşüncesinin ürünü olan kitabının Rusça kaleme alınmış olması kısa bir dönem özgün taktik yaklaşımlarının anlaşılmasını güçleştirmiş, ancak 1898 yılında Amerikan Deniz Kuvvetleri İstihbarat Ofisi tarafından İngilizceye çevirmesiyle birlikte bu eser dönemin askerî gözlemcileri nazarında hak ettiği yeri bulabilmiştir. 1904-5 yılında Rus-Japon Savaşı sırasında gemisinin, tam da kendi doktrininin esas unsuru olan bir mayına çarparak, batması sonucunda trajik şekilde hayatını kaybeden Makarov, günümüzde de deniz strateji ve taktikleri üzerine sayılı isimlerden biri olma özelliğini korumaktadır.

Taktik taarruzu deniz savaşlarının temel ilkesi olarak gören Makarov, 93 Harbi sırasında hazırladığı operatif planlamanın da esasını, pasif bir savunmanın aktif taarruza dönüştürülmesi fikrine dayandırmıştır. Bu tertiplenme için esas görülen silahların başında torpido gelmektedir. 93 Harbi boyunca bilhassa gece vakti ve baskın şeklinde yapılan vurkaç harekâtı, torpidonun eş güdümlü komuta altında hatırı sayılır bir taktik kifayete sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bunun dışında deniz mayınından önemli Rus limanlarında ve düşmanın intikal hatları üzerinde etkin bir şekilde istifade edilmesi, Rus Donanması'na üstün deniz gücüne elinde bulunduran Osmanlı Donanması'na karşı muazzam bir taktik avantaj sağlamıştır.

Gerçekten de Makarov önderliğinde Rusların torpido ve deniz mayınlarını hem taarruzi hem de müdafaa maksatlarıyla kullanmaları, Osmanlı Karadeniz Filosu'nun düşman sahillerini abluka etme ve tarafsız devletlerle ticarete mani olma şeklindeki kritik manevralardan mahrum etmişti. Böylece, savaş boyunca Osmanlı filosunun Rusların can damarı sayılan Sivastopol ve Odessa limanlarına taarruz girişimi de engellenmiş oldu.

Savaş sonrasında başta Sultan Abdülhamid olmak üzere Osmanlı Bahriye ricali de Makarov'un teorilerini kendi jeopolitik ihtiyaçlarına göre uyarlayarak, torpido ve mayın harbi üzerine kurulu bir kıyı savunma stratejisi geliştirmeye çabalayacaklardı. Osmanlı Bahriye ileri gelenlerinin Makarov'un kitabını okuduğuna dair bir emare olmasa da, onun 93 Harbi'ndeki torpido taarruzu tecrübeleriyle doktrinleşen fikirlerinden ilham alan ve Fransa'da hayat bulan Jeune Ecole Stratejisi'ne[9] dört elle sarıldıkları görülmektedir. Başta Jeune

[9] Metaforik olarak yeni bir anlayışı temsil eden Jeune École stratejisinin temeli, yetenekli ve daha büyük savaş gemisi filosu ile mücadele için iyi donanımlı, küçük birimlerin savunmaya yönelik kullanılması görüşüne dayanmaktaydı. Her iki tarafı

Ecole'ün fikir babası olan Amiral Théophile Aube olmak üzere birçok askerî gözlemci Makarov'un başarılarından bir hayli etkilenmiştir. Hatta önde gelen Fransız deniz düşünürleri, "anti-İngiliz" bir ekolün yaratılması bağlamında 93 Harbi'ndeki güçlü Osmanlı Donanması'nı Avrupa'daki konvansiyonel donanma üstünlüğünü elinde bulunduran İngiltere örneği ile metaforik olarak bağdaştırmışlardı. Başka bir deyişle, 93 Harbi sırasında Makarov'un Karadeniz'de deniz hâkimiyetini elinde bulunduran Donanmayı Hümayun'a karşı torpido ile esnek bir savunma düzeni üzerine kurulu teorisi, Jeune Ecole'e mensup askerî düşünce çevresine esin kaynağı olmuştu.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

PRK. AZJ. 11/75.

Y.EE. 46/117.

Deniz Müzesi Arşivi (DMA):

Mektubî. 249/153.

Mektubî. 252/41.

Mektubî. 256/1.

Mektubî. 733/12.

Basılı Eserler:

Branfill-Cook, R. (2014). *Torpedo: The Complete History of the World's Most Revolutionary Naval Weapon*. Barnsley: Seaforth Publishing.

Corbett, J. S. (1911). *Some Principles of Maritime Strategy*. Maryland: United States Naval Institute.

Dowling, T. C. (2015). *Russia at War: From Mongol Conquest to Afganistan, Chechnya and Beyond*. California: ABC-CLIO LLC.

Edwards, J. (2006). *Torpedo*. Lincoln: iUniverse Star Publishing.

Gray, E. (2004). *Nineteenth Century Torpedoes and Their Inventors*. Annapolis: Naval Institute Press.

Greene, J. ve Massignani, A. (1998). *Ironclads at War: The Origin And Development of the Armored Battleship*. Boston: Da Capo Press.

---

keskin bir bıçağı andıracak şekilde bir tarafıyla torpidobot filotillalarıyla kıyıların düşman muharebe gemilerine karşı savunulmasına ilişkin prensip ön plana çıkarılırken, diğer tarafıyla da rakibinin yumuşak karnı sayılan açık deniz ticaret filolarına karşı "ticaret harbi" (*commerce raiding*) yöntemiyle İngiltere'nin kolonyal gücünü dize getirmek amaçlanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bk. Arne Roksund, A. (2007). *The Jeune École: The Strategy of the Weak*, IDC Publisher, Leiden.

Kipp, J. W. (1989). *Undersea Warfare in Russian and Soviet Naval Art 1853-1941*. Halifax: Dalhousie University Press.

Kurtoğlu, F. (1935). *1877-1878 Türk-Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri*. İstanbul: Deniz Matbaası.

Langensiepen, B. ve Güleryüz, A. (1995). *The Ottoman Steam Navy 1828-1923*. London: Conway Maritime Press.

Makarov, S. O. (1897). *Discussions of Questions in Naval Tactics (Classics of Sea Power)* (J.B. Bernadou Çev.). Maryland: Naval Insitute Press.

Palmer, M. A. (2007). *Command at Sea: Naval Command and Control Since Sixteenth Century*. Boston: First Harvard University Press.

Papastratigakis, N. (2011). *Russian Imperialism and Naval Power: Military Strategy and the Build-Up to the Russo-Japanese War*. London: I.B.Tauris.

Preston, A. (1975). *Submarines: The History and Evolution of Underwater Fighting Vessels*. London: Phoebus Publishing Company.

Roksund, A. (2007). *The Jeune École: The Strategy of the Weak*. Leiden: IDC Publisher.

Ryōtarō, S. (2013). *Clouds above the Hill: A Historical Novel of the Russo-Japanese War*. New York: Routledge Publishing.

Sleeman, C. W. (1880). *Torpedoes and Torpedo Warfare*. Portsmouth: Griffin &Co.

Sondhaus, L. (2001). *Naval Warfare 1815-1914*. New York: Routledge Publishing.

Speller, I. (2014). *Understanding of Naval Warfare*. New York: Routledge Publishing.

Sprout, M. T. (2003). MAHAN: Deniz Gücü Vaizi. (Edward Mead Earle, Ed.), *Modern Stratejinin Ustaları* içinde (ss. 539-570). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Şirokorad, A. B. (2009). *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*. İstanbul: Selenge Yayınları.